

ОПАЗВАНЕТО НА НЕДВИЖИМИТЕ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА НИ ПРАКТИКА

Доц. д-р арх. Красимира Захариева Вачева

ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна

Резюме

Необходимостта от създаване на тясно профилирани кадри в сферата на опазване на архитектурното ни наследство от една страна, и появата на магистърски програми, обучаващи архитекти от различни поколения от друга, поставя въпроса за уеднаквяване на критериите и синхронизиране на обучението с най-новите световни тенденции в опазването. Настоящият материал цели запознаване на колегията с практиката при подготовка на студентите по архитектура - редовно обучение и на тези, които надграждат знанията си в магистърската програма „Опазване на културното наследство“ на ВСУ „Черноризец Храбър“.

Ключови думи: архитектура, опазване на културното наследство, образование, практическа подготовка

PRESERVATION OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE IN OUR EDUCATIONAL PRACTICE

Assoc. Prof. Krasimira Zaharieva Vacheva, PhD, March.

VFU "Chernorizets Hrabar", Varna

Abstract

The necessity to create narrowly specialized staff in the field of protection of our architectural heritage on the one hand, and the emergence of master programs for architects of different generations on the other, raises the question of harmonizing the criteria and synchronizing the training with the latest world trends in conservation. This paper aims to acquaint the colleagues with the practice of teaching students in Architecture - full-time education and those who upgrade their knowledge in the master's program "Cultural Heritage Preservation" at VFU "Chernorizets Hrabar".

Keywords: architecture, preservation of cultural heritage, education, practical training

Увод

Всички колеги, работещи в сферата на архитектурното образование, си даваме ясно сметка колко е важно да обединим усилията си. Обучението трябва да се превърне в онзи стимул, който да събуди нужния траен респект към културното наследство¹. В представения материал се извършва наблюдение на процесите свързани със съхраняването на културната памет на Варна, представяне на образователната практика в обучението на студенти в специалност „Архитектура“ и прилаганата методика. В университета се предлага програма, която надгражда познанията в основния курс на обучение, където архитекти и инженери имат възможност да специализират съхраняване на недвижимото културно наследство – архитектурно и археологическо.

Изложение

В България, една от развиващите се нови демокрации на Югоизточна Европа, рискът за културното наследство е огромен. След десетилетията на застой, строителството в централната градска част на големите градове претърпя рязко и безконтролно развитие. За последните почти 30 г. повечето от сградите са или подложени на съзнателно занемаряване, целящо загубата на качествата им на архитектурни културни ценности или на неконтролирани преустройства, отнемачи автентичността им.

Вече повече от 25 години наблюдаваме засиления инвестиционен интерес към застрояване в чертите на Варна. Градската тъкан се уплътни не само по периферията, но уплътняването трайно навлиза и в централните градски части. Същинската част на града се изпълни с нови, високи постройки, които „изникнаха“ на местата на стари, автентични сгради, които пазеха духа и стила на живот във Варна от началото на XX в.

След промените, през 90-те години, местната власт не успя да ограничи инвестиционния натиск за да съхрани автентичния облик на Варна от периода на Възраждането. Бяха взети множество градоустройствени решения, които задоволяваха инвестиционните интереси на определени лица и дружества, но не и интересите опазващи паметта на града. В резултат, в централната градска част се получи преуплътняване на територията, увеличеният брой на жилищата доведе до повече на брой автомобили, до липса на пешеходни пространства и зелени площи². Територията от предимно жилищна се превърна в зона за бизнес и търговия. Изгуби се усещането за летовище, зона за почивка и възстановяване, разположена в непосредствена близост до плажа на Варна. Наложително беше големите административни звена да се насочат извън територията на архитектурно-археологически резерват „Одесос Варна“. Те бяха организирани в зоната на широкия център, за да се избегне свръх концентрацията на обслужващите ги транспортни средства.

Част от тези решения биха довели до възможността значителна част от стара Варна да се превърне в пешеходна зона, зона за творчески изяви и малки градски пространства за прояви на различни общности. Всичко това липсва и вероятно тази възможност е безвъвратно загубена, защото усещането за съзидателния дух на старите варненци е останал само в книгите.

Така Варна загуби своя шанс да се нареди до подобни, забележителни съхранени стари градове като Брюксел, Прага, Виена, Братислава и др., които успешно станаха притегателен център за всички, които ценят историята и красивите места за почивка. А нима те не генерират достатъчно приходи, с които да се поддържат?

- **Изчезналото и изчезващото недвижимо културно наследство на Варна**

Освен липсата на отношение към опазването на недвижимите културни ценности на Варна, както от местната власт, така и от гражданите, се достигна до разрушаване на изключителни образци, носещи историческа и архитектурна информация³. Такава например е сградата на турското консулство - емблематична къща, строена в периода 1899 – 1900 г. Била е собственост на богата турска фамилия, чиято дъщеря сключва брак с тогавашния турски консул във Варна, Абуд Мамуди. След това той я превръща в център за дипломатически срещи, където са гостували дипломати и общественици от различни страни. Сградата е „свалена“ от списъка с архитектурни паметници на културата през 2004 г. Причината е, че част от имота попада в проекта за бъдещо разширение на булевард „Приморски“ и се налага парцелът да бъде отчужден (Обр. 1).

Тази съдба сполетя и множество други сгради от историческото градско ядро на Варна (Обр. 2, 3, 6, 7, 8)

Обр. 1 Беше на бул. „Приморски“ №21;
Варна

Обр. 2 Беше на ул. „Цар Асен I“ №2, Варна

Обр. 3 Беше на ул. „Цар Петър“ №4, Варна; Обр. 4 Беше на ул. „Цар Асен I“ №1, Варна

Къщата на ъгъла на ул. „Цар Асен“ №1 е построена през 1921 г. по проект на основателя на Съюза на архитектите в България, Антон Франгя. До 1982 г. къщата е имала статут на архитектурен паметник, след това е била „свалена“ (Обр. 4).

Един от най-коментираните примери за загубата на градска автентичност е през 2008 г. Тогава бе съборена сградата на бул. „Княз Борис I“ №57, позната като „Картофената къща“ (Обр. 5).

Обр. 5 Беше на бул. „Княз Борис I“ №57; Обр. 6 Беше на ул. „Иван Вазов“ №8, Варна

Друга причина за загубата на автентичност е непрофесионалният подход към реставрацията на ценните сгради. Сграда на над 100 години е двойната къща на братята Аведис и Маркар Азизови, построена по проект на

арх. Атанас Несторов през 1908 г. Елегантната двуфамилна къща с елементи на сецесионова стилистика е подложена на некомпетентен, съсипващ фасадната декорация ремонт. Унищожава се по варварски начин фасадата на сграда, която фигурира в списъка на недвижимите културни ценности на Варна. Премахнати са пластични апликации, корнизи и метални парапети (Обр.9)⁴.

Обр. 7 Беше на ул. „Габрово“ №8, Варна; Обр. 8 Беше на ул. „Цар Асен I “ №18, Варна

Подобна некомпетентна намеса претърпя и още една сграда, намираща се ул. „Драган Цанков“ на № 8 – промяна на фасадните отвори и фасадната пластика. Тук все пак допуснатите промени са обратими (Обр. 10).

Обр. 9 Сграда на ул. „Др. Цанков“ №27А; Обр. 10 Сграда на ул. „Др. Цанков“ №8

- **Обучението на архитекти с отношение към наследството**

Архитектурното наследство се топи пред очите ни - прогресивно. Днес архитектите в България могат да се разделят в две групи: обучавани преди въвеждането на специализирани учебни програми и нова генерация колеги, които само са се докоснали до проблематиката, без да са навлезли в дълбочината ѝ. Така, когато задачите им са в сферата на опазване на архитектурното наследство, всички поколения са изправени както пред професионални, така и пред морални проблеми. Отчайващото е, че в този процес участват и немалко наши колеги, които не са получили правоспособност да се намесват по сгради културни ценности, въпреки, че има въведен ред за това.

За първи път студентите по архитектура се докосват до културното наследство в **практиката по История на архитектурата**, още в първи курс. Практиката се осъществява чрез дългогодишното партньорство на регионалните музеи във Варна, Добрич, Разград и др. Осъществява се на терен, на територията на музея, в лапидариума, където са разположени различни детайли от проведени археологически разкопки. Задачата на студентите е да издирят информация, да изследват определен архитектурен

детайл чрез измерване и нанасяне върху кроки на точните размери, а накрая да изготвят финалния чертеж. Целта е създаване на техническа документация, каталог на детайлите и фотодокументация на разположените в лапидариума фрагменти и детайли. Така студентите придобиват точна представа и познания за вида, ранга на архитектурните ордери и техните регионални характеристики (Обр. 11, 12).

Обр. 11 Лапидариум РИМ Варна;

Обр. 12 Лапидариум РИМ Варна

В курса на обучение студентите натрупват знания за всички стилове, направления и историческите предпоставки за възникването им. След като се запознаят с примерите от световната история, в четвърти курс те се обръщат към историята на България с дисциплината **„История на българската архитектура“**. Съществена част от лекционния курс се провежда на терен в планираните занятия **„Лекции на колела“**. По време на тези занятия се посещават съхранени архитектурни резервати в североизточна България, като Котел, Жеравна, Медвен, Ичера, Катунце и др., както и някои запазени етнографски части в градовете Провадия, Шумен, Разград, Исперих, Търговище, Омуртаг и др. (Обр. 13 и 14). При теренните наблюдения студентите възприемат на място традиционните

строителни техники, похвати и регионални специфики. Опознават възможността за строителство с естествени материали и тяхното приложение в бита. Извършват наблюдения върху характерни детайли и съставят множество скици на връзките между отделните елементи. При обхода и наблюдението се съставя подробна фотодокументация на сградите, бита, ландшафта, силуетното изграждане и др.

Обр. 13 Лекция в Жеравна;

Обр. 14 Лекция в Жеравна

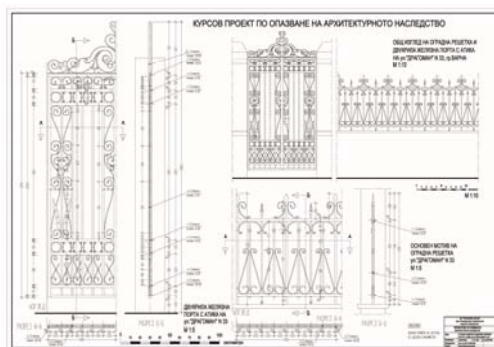
Чрез лекциите по дисциплината **„Опазване на културното наследство“** в края на четвърти курс и редовните планирани упражнения, се създава фотодокументация и заснемане (документиране) бивши и настоящи недвижими културни ценности. Освен обучение на студентите, се цели създаване на отношение към културното наследство. По този начин непрестанно се допълва дигиталния архив на културното наследство на Варна, който също е част от паметта за града ⁵.

Студентите изпълняват задачи, целящи първично натрупване на информация за недвижимото културно наследство и първи крачки към създаване на трайна ценностна система. Обектите, които са подбрани са разнообразни – сградите на музеите, частни сгради, общински сгради,

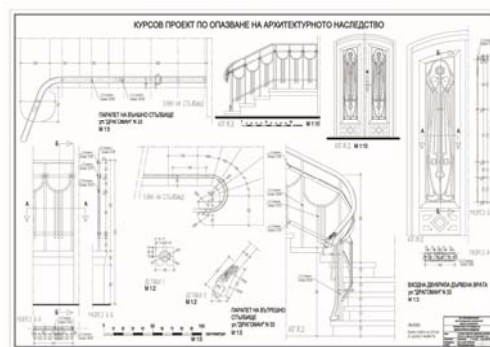
детайли от фасади – дървени врати и прозорци, решетки и парапети от ковано желязо, дворни порти и огради от ковано желязо, дървени покривни конструкции, декоративни стрехи и много други (Обр.15 и 16)^{6,7}.

Обр. 15 Прозорец на жил. сграда, Варна; Обр. 16 Входна врата на жил. сграда, Варна

Обр. 17 Дворна порта и ограда, Варна;

Обр. 18 Входна врата и парапет, Варна

С това завършва общият курс на обучение за всички студенти по архитектура. Стремешът е да се разработват разнообразни обекти, за да се получи по-голяма опитност от студента (Обр.17 и 18).

В дългогодишната преподавателска практика са възприемани различни сценарии за подбор на интересни обекти, предимно такива в риск. Най-добри резултати за студентите от специалност „Архитектура“ при изучаване опазването на недвижимите културни ценности е провеждането на общ курс от лекции и упражнения още в четвърти курс. Студентите вече са навлезли достатъчно дълбоко в материята на основните архитектурни дисциплини. Именно тогава се отсяват онези от тях, които ще имат воля и желание да се заемат с проблемите на опазването. Именно те ще бъдат обучавани през следващите три семестъра.

Културното наследство в България предлага архитектурни обекти главно в три области – археологически, възрожденски и следосвободенски⁸. Предвид тази особеност, в образователния курс се разработва по един обект от всеки вид като преддипломни и дипломен проект. Така на студентите се предоставя възможност за натрупване на задълбочени знания за спецификата и характеристиките на всяка от различните видове архитектура. От личен опит е установено, че най-добри резултати получаваме от тристепенната подготовка основана на времевата поява на трите основни вида архитектурно наследство (Обр. 19, 20 и 21).

Примери за трите епохи, засъпени в тристепенното обучение:

Обр.19 Караач теке, Варна;

Обр. 20 Жилищна сграда, Варна

Обр. 21 Мааза, Пристанище – Варна

Методиката на изследване включва:

- историческо проучване;
- типология на сградата и издирване на типологични аналогии в България;
- подробно и точно архитектурно заснемане с отразяване на деформациите и разрушенията;
- съставяне периодизация на сградата/ структурата, описание на използваните материали и техники на градеж;
- оценка на автентичността;
- изясняване на причините за настъпилите разрушения, диагноза на състоянието и предложение за решение.

По отношение на градоустройственото проучване се предвижда:

- определяне на характера на територията;
- транспортната достъпност;
- ценността на средата;
- установяване на неудачни намеси във формирането на средата;
- определяне среда на паметника и концепция за благоустройство.

В проектната част се очаква формиране на концепция за консервация,

експониране и адаптация, които включват множество процеси.

Преддипломни проекти и дипломен проект

Един от трите проекта, който ще разработва студента, задължително е върху *археологически обект*. Акцент се поставя на пред проектните проучвания. При тях от особено значение е задълбоченото историческо изследване в тясна връзка с археолозите.

Обр. 22 Ситуация на Малките (южни) терми на Одесос, от III-IV

След пред проектните проучвания студентът трябва да уточни етапите на разработване на идеята си. Особено важно е уточняване съдбата на обекта, в зависимост от завършването или продължаването на археологическото проучване. Подходът към тази задача е свързан и със следните възможни сценарии:

- Изработване на функционална схема в зависимост от инвестиционните намерения;
- Проект за консервационно-реставрационни работи с необходимите разрези, голям брой детайли, силуети и пр. на вече проучените обекти;

- Проектиране на временно или постоянно покритие/я;
- Проектиране на археологическа база и необходимите външни работни сектори (площадка за миене, сортиране и обработване на керамика, складови бази, място за депониране и извозване на пръста и пр.), служебен вход и паркинг;
- Проект за изграждане на приемна сграда (с или без музеен сектор), лекционна зала, санитарни възли, гардероб, канцеларии за екскурзоводи, кафене, магазин за сувенири;
- Проектиране, свързано със социализацията на обекта: алейна мрежа със сектори с усилена настилка, аудиториум, информационни табели, обичайно и ефектно осветление, екстериорно обзавеждане (пейки, перголи, кошчета за боклук);
- Осигуряване на достъпна среда;
- Разработване на посетителски маршрути без пресичане на ходовите линии.

Тези задачи са в пряка връзка с развитието на местния и регионален туризъм. В заключителната им част се изисква разработването на туристически маршрути на базата на околната територия.

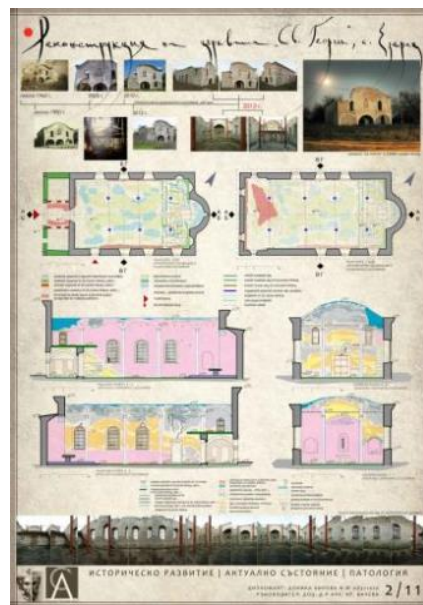
Несъмнено българското археологическо наследство е огромното. Свидетели сме колко много проекти за обекти бяха и се разработват (понякога от колеги без всякакви теренни познания). Проектирането в сферата на археологията изисква комплексен подход. Студентите нямат опит от работа на терен и възможността за въвеждане на археологически практики би била особено полезна.

Следващият вид задачи са от *епохата на българското Възраждане*. За съжаление все по-трудно се намират такива обекти. В повечето случаи се разработват църковни и манастирски комплекси (Обр. 23-26). И при тях подходът е същия по отношение пред проектните проучвания. Набира се

картен материал, архивни снимки и материали, контактува се с дългогодишни музейни служители и местното население.

Обр. 23 Дипл. работа на Д. Кирова,
Църква Св. Георги, с. Езерец

Обр. 24 Дипл. работа на Д. Кирова
Църква Св. Георги, с. Езерец

Обр. 25 Дипл. работа на Д. Кирова,
Църква Св. Георги, с. Езерец

Обр. 26 Дипл. работа на Д. Кирова
Църква Св. Георги, с. Езерец

Макар и ограничен брой, все още има жилищни сгради от тази епоха, но за съжаление достъпът до тях е затруднен. В тези задачи основната цел е съхраняването на оригиналната структура в съжителство с налагащите се нови функции.

Задачите от третия вид са предимно *жилищни или жилищно-търговски сгради от края на XIX и началото на XX в.* Препъни камък в тези случаи е осигуряването на достъп в тях. Не по-малко трудни са и случаите, когато се разработват фабрични сгради. Подходът за работа при тях следва основната методика за опазване на културното наследство (Обр. 27-30).

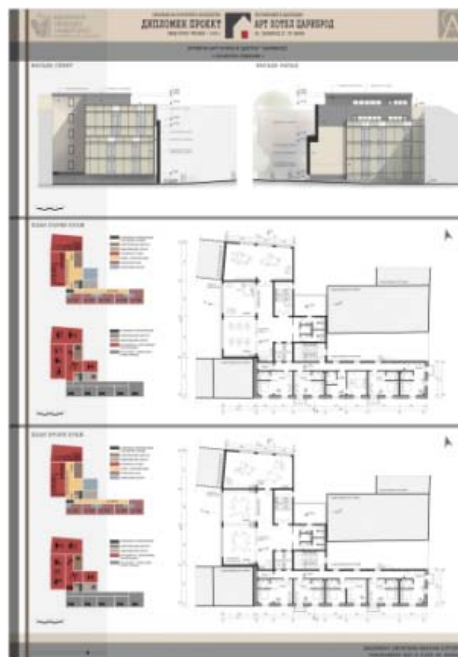
Обр. 27 Дипл. работа на Д. Иванова;
Арт хотел, ул. Цариброд, Варна

Обр. 28 Дипл. работа на Д. Иванова
Арт хотел, ул. Цариброд, Варна

Обр. 29 Дипл. работа на Д. Иванова,
Арт хотел, ул. Цариброд, Варна

Обр. 30 Дипл. работа на Д. Иванова
Арт хотел, ул. Цариброд, Варна

След като се дипломират, архитекти и инженери, биха могли да направят своята втора специализация по **„Опазване на културното наследство“** в предлаганата от ВСУ „Черноризец Храбър“ **магистърска програма**. Тук колегите имат възможност да се срещнат и запознаят с експерти от практиката за да получат актуална информация за работата по обекти – културна ценност. Те се учат да работят в екип и да дават аргументирани предложения за намеса при консервация, реставрация и адаптация на обекти. За да получат ценен опит за теренна работа на археологически обекти, в програмата са предвидени различни по вид практики на терен. Обръща се задълбочено внимание на градоустройствените селищни анализи, познания за видовете материали използвани при препоръчаните намеси, познания за ландшафта и парковете,

конверсия на производствени сгради и др.

Една от задачите е свързана с изготвянето на комплексен подход при реставрацията на една сграда, изработването на улични силуети и др. Предлаганият тук пример е на Документиране на сграда - културна ценност, разположена в пешеходната част на бул. "Княз Борис I" (Обр. 31,32).

Обр. 31 Сграда на бул. "Княз Борис I" №6; Обр. 32 Сграда на бул. "Княз Борис I" №6

Заклучение

Невинаги законът ни мисли злото, както често мисли собственикът, инвеститорът, че и някои колеги! Понякога, затворени в собствените си рамки, не успяваме да видим кое е ценното около нас и го затриваме с лека ръка. Често назначените на общинска или държавна длъжност колеги се подчиняват на доказано ерозираната ни ценностна система по отношение културното наследство и ни убеждават, че една или друга сграда няма „доказана стойност“.

Трябва да обучаваме студентите какви дейности задължително да се залагат в проектите по европейски програми. Това би било един вид мозъчна „разтривка“ чрез определяне време, място, тема и създаване на примерни задачи. Предвид нравствена двойственост и епидемиологичните експесии, които се наблюдават у старата архитектурна колегия, наложително е новото

поколение специалисти да може да предлага на пазара по-качествен продукт. Най-важното е да го направи мотивирано, а това зависи от обучението, което ще предложим.

Какво е важно да научат студентите? Резултатът от преподавателския труд ще бъде великолепен ако разберат, че една сграда може днес да ни изглежда неинтересна, грозна или порутена, но това не означава, че тя не е ценна. Често ни трябва много време да го осъзнаем. Най-важното е да се борим за увеличаване популярността на каузата на опазването на архитектурното наследство сред студентите още от първите години на образованието им.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

¹ **Кръстев, Т.**, HERITAGE: ESPRIT, Културно наследство: Образование-наука-опазване, интегрирани в туризма, ЕИ Liter Net Варна, ISBN 978-954-304-355-2, 2009

² **Илиева, Ж.**, За да има бъдеще българското културно-историческо наследство, Сборник доклади: Бъдещето на българското културно-историческо наследство през погледа на младия учен, УБИТ-София, Изд. За буквите - О писменехъ, София, ISBN 978-619-185-141-6, стр. 97-103, 2014

³ **Велев, В.**, Програмата на ЮНЕСКО „Паметта на света“ – опит за опазване на световното документално наследство и пример за мултикултурна толерантност, Хармония в различията // Сборник с доклади от Научна конференция "Хармония в различията". София, 10.12.2019 г. //С., 2019, Академично издателство За буквите - О писменехъ, с.444-454, ISSN 2367-7899

⁴ **Илиева, Ж.**, Металът в архитектурното наследство на Варна - проблеми в опазването му, Годишник на ВСУ "Черноризец Храбър", том XXIII, ISSN

1310-800 X, стр. 218-227, Варна, 2017

⁵ **Илиева, Ж.**, Проучване и проект за опазване на един архитектурен паметник във Варна, Научен алманах, серия "Архитектура и строителство", кн. 5, ВСУ "Черноризец Храбър", Варна, ISSN 1311-9222, стр. 130-137, 2011

⁶ **Вачева, Кр.**, Атиката във варненската архитектура от началото на XX век, Годишник на ВСУ "Черноризец Храбър", том XXIV, ISSN 1310-800 X, Варна, 2018

⁷ **Илиева, Ж.**, Дървени покривни конструкции във Варна от края на XIX и началото на XX век, Сборник доклади от IX Международна научна конференция "Архитектура и строителство - ArCivE", ВСУ "Черноризец Храбър"-Варна, ISSN 2367-7252, стр.105-120, 2019

⁸ **Илиева, Ж.**, Античното недвижимо археологическо наследство на Варна, Годишник на ВСУ "Черноризец Храбър", том XXIV, ISSN 1310-800 X, стр. 220-235,, Варна, 2018